

Holenderski system kwalifikacji

- 1. Wprowadzenie – s. 2**
- 2. Opracowanie i wdrożenie Holenderskiej Ramy Kwalifikacji –
s. 3**
- 3. Krajowy Punkt Koordynacyjny (NCP) – s. 4**
- 4. Holenderska Rama Kwalifikacji – s. 5**
- 5. Relacje poziomów NLQF do Europejskiej Ramy Kwalifikacji –
s. 9**
- 6. Edukacja w systemie formalnym – s. 10**
- 7. Kontrola jakości – s. 14**
- 8. Bibliografia – s. 15**

1. Wprowadzenie

Na podstawie ustaleń Traktatu Lizbońskiego z 13 grudnia 2007 roku, Parlament Europejski wraz z Radą Unii Europejskiej w wydanym 23 kwietnia 2008 roku Zaleceniu ogłosiły potrzebę ustanowienia wspólnego dla całej Unii Europejskiej układu odniesienia dla kwalifikacji uzyskiwanych w różnych krajach członkowskich. Rolę tą pełni Europejska Rama Kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie (ERK). W założeniu miał być to pierwszy międzynarodowy układ odniesienia uwzględniający realnie istniejące kwalifikacje – potwierdzone efekty uczenia się.

Na progu 2009 roku ww. organy Unii Europejskiej powołały Grupę Doradczą ds. Europejskiej Ramy Kwalifikacji (*EQF Advisory Group*) złożoną z przedstawicieli państw członkowskich, „odpowiedzialną za zapewnianie ogólnej spójności i promowanie przejrzystości procesu ustalania odniesień systemów kwalifikacji do europejskich ram kwalifikacji”.

Zgodnie z powyższymi zaleceniami Holandia rozpoczęła prace nad Holenderską Ramą Kwalifikacji (NLQF) – spójną z ustaloną przez UE ośmiopozomową klasyfikacją ERK. Miała ona objąć wszystkie kwalifikacje uznawane w Holandii.

Liczba mieszkańców Holandii	PKB na jednego mieszkańca (w euro)	Nakłady na edukację (procent PKB)
16 mln 751 tys.	38400	5,94

2. Opracowanie i wdrożenie Holenderskiej Ramy Kwalifikacji

Prace nad Holenderską Ramą Kwalifikacji trwały od początku 2009 roku. Już w styczniu Dyrektor Generalny HE (szkolnictwo wyższe) i VET (zaawansowane szkoły zawodowe II stopnia, dla młodzieży, która ukończyła 16 lat), Nauki i Emancypacji wezwał do opracowywania projektu NLQF (Holenderskiej Ramy Kwalifikacji). Projekt był gotowy latem 2009 roku, a jego realizację rozpoczęto jesienią. Nadzór nad podziałem kompetencji i obowiązków objęło Ministerstwo Edukacji.

W skład zespołu pracującego nad opracowaniem i wdrożeniem Holenderskiej Ramy Kwalifikacji weszli:

- **lider projektu** – odpowiedzialny za proces wdrażania NLQF i jej zgodność z ERK;
- **grupa kierownicza** – prowadząca cały proces, zatwierdzająca propozycje lidera projektu;
- **wewnętrzna grupa robocza** – oficjalne wsparcie lidera projektu;
- **zespół ekspertów** – wybierający odpowiednie deskrytory i opracowujący nowe deskrytory odnoszące się do korzyści z uczenia się, a także opracowujący deskrytory poziomów NLQF i odwołujące się do ERK;
- **komitet NLQF-NQF (zwany też komitetem Leijnse)** – powołany przez Ministra Nauki i doradzający mu z pozycji niezależnej w kwestii opracowywania NLQF, odniesienia NLQF do ERK, a także procedur i kryteriów, zgodnie z którymi podmioty nadające kwalifikacje nie będące w gestii ministerstw Edukacji, Kultury i Nauki, mogły zgłosić akces do NLQF. Komitet składał się z czterech profesorów reprezentujących różna obszary nauk. Na czele komitetu stanął prof. dr Frans Leijnse, kluczowa postać w procesie opracowywania i wdrażania Holenderskiej Ramy Kwalifikacji.

Abstrahując od podstawowego celu prac nad Holenderską Ramą Kwalifikacji, wytyczonego przez organy Unii Europejskiej, prowadzący je zespół chciał osiągnąć także cele następujące:

- zwiększyć przejrzystość holenderskiego systemu edukacji;
- zwiększyć zrozumienie kwalifikacji w Europie;
- zwiększyć porównywalność poziomów kwalifikacji;
- stymulować myślenie w kategoriach korzyści, jakie przynosi kształcenie się i zdobywanie różnorodnych, ale spójnych w swej synergii kwalifikacji;
- promować uczenie się przez całe życie;
- zwiększyć przejrzystość różnorodnych ścieżek edukacyjnych;
- zwiększyć wiedzę o poziomach kwalifikacji u oferentów na rynku pracy;
- ułatwić komunikację między przedstawicielami szkolnictwa i pracodawcami.

NLQF nie miała przy tym na celu reformowania holenderskiego systemu edukacji, a jedynie uwzględnienie w pełnym zakresie kwalifikacji już istniejących. Holenderska Rama Kwalifikacji oparta została zatem na kwalifikacjach, za które odpowiadają trzy ministerstwa: Edukacji, Kultury i Nauki; Gospodarki, Rolnictwa i Innowacji; Zdrowia, Opieki Społecznej i Sportu, ale otwarta jest też na pozostałe kwalifikacje, w tym pochodzące z rynku pracy. Zaliczają się do nich kwalifikacje oferowane przez ośrodki doszkalające, pracodawców, instytucje społeczne, podmioty handlowe etc. – czyli podmioty niepodlegające bezpośrednio wyżej wymienionym ministerstwom ani innym organom administracji rządowej, ale autoryzowane przez nie w zakresie przyznawania kwalifikacji.

3. Krajowy Punkt Koordynacyjny (NCP)

Zgodnie z rekomendacją Parlamentu Europejskiego każdy kraj członkowski Unii Europejskiej powinien utworzyć Krajowy Punkt Koordynacyjny (*National Coordination Point*) nadzorujący funkcjonowanie ramy kwalifikacji w danym kraju. W Holandii, w okresie opracowywania NLQF, rolę Krajowego Punktu Koordynacyjnego objęło Ministerstwo

Edukacji, Kultury i Nauki. Po okresie wdrażania NLQF funkcję tę powinien przejąć inny podmiot, w celu zachowania neutralności niezależny zarówno od trzech wyżej wymienionych ministerstw przydzielających kwalifikacje, jak i od ośrodków szkoleniowych oraz innych organizacji odpowiedzialnych za nauczanie i kwalifikacje.

Obecnie trwa dwuletni okres obserwacji, jak funkcjonuje Holenderska Rama Kwalifikacji. Po ostatecznej akceptacji systemu kompetencje i odpowiedzialność NCP Ministerstwo Edukacji, Kultury i Nauki przekaże dalej. Nie jest jeszcze ustalone, komu. Od podmiotu sprawującego funkcję NCP-NLQF wymagane będzie m.in.: duże doświadczenie na polu edukacji i szkoleń, zdolność do przejrzystego i efektywnego komunikowania się z interesariuszami z kraju i zagranicy, kapitał ekspertów z różnych dziedzin związanych z kwalifikacjami. Po pięciu latach NCP-NLQF zostanie poddany ewaluacji.

NCP-NLQF odpowiedzialny jest obecnie za rozwijanie i wdrażanie Holenderskiej Ramy Kwalifikacji. Prowadzi rejestr kwalifikacji ustanowionych przez rząd, reprezentowany przez trzy wymienione wyżej ministerstwa. Wszystkie pozostałe kwalifikacje są najpierw ocenione przez NCP-NLQF oraz przyporządkowane poziomom Holenderskiej Ramy Kwalifikacji, i dopiero wtedy zapisywane w rejestrze.

4. Holenderska Rama Kwalifikacji

Holenderska Rama Kwalifikacji ma dziewięć poziomów: poziom wstępny oraz osiem poziomów zasadniczych, w systemie edukacji formalnej obejmujących wszystkie kwalifikacje zdobywane na etapach od szkolnictwa podstawowego po szkolnictwa wyższe. Klasyfikacja kwalifikacji w NLQF opiera się na porównaniu efektów uczenia się w danej kwalifikacji z deskryptorami poziomów NLQF. Przypisanie poszczególnych kwalifikacji do poziomów nie zawsze jest łatwe. Poziomy są bowiem jedynie ogólnymi punktami odniesienia. Obowiązuje reguła „najlepszego dopasowania” (*best-fit principle*) – kwalifikację przyporządkowuje się poziomowi, do którego pasuje najbardziej. Klasyfikacja nie zależy od długości nauki ani ilości czasu poświęconego na osiągnięcie pożądanych efektów uczenia się.

**Kwalifikacje zdobywane w ramach systemu edukacji w Holandii w odniesieniu do
poziomów Holenderskiej Ramy Kwalifikacji**

NLQF	Kształcenie dorosłych	VMBO	MBO	HAVO/ VWO	Tytuł (dyplom)	Inne kwalifikacje
8					Doktor, Projektant (doktor inżynier), Specjalista medyczny	
7					Magister	
6					Licencjat	
5	VAVO-VWO			VWO	Dyplomowany specjalista	
4	VAVO-HAVO		MBO-4	HAVO		
3			MBO-3			
2	VAVO- VMBO tl Edukacja podstawowa 3	VMBO kb, gl, tl	MBO-2			
1	Edukacja podstawowa 2	VMBO bb	MBO-1			

Poziom wstępny	Edukacja podstawowa 1					
-----------------------	-----------------------	--	--	--	--	--

Wyjaśnienie terminów:

Kształcenie dorosłych – obejmuje sześć poziomów. Poziomy „edukacji podstawowej 1, 2 i 3” dotyczą umiejętności kluczowych: przekazywania elementarnej wiedzy i umiejętności, jak liczenie, pisanie i czytanie czy obsługa komputera, a także uczenia podstawowych umiejętności społecznych (na przykład kształcenie o społeczeństwie holenderskim). Beneficjentami są zarówno dorośli imigranci, jak i rodzimi obywatele wyedukowani gorzej niż przeciętny mieszkaniec Holandii. Jako że korzyści z nauki na poziomie „edukacji podstawowej 1” są zbyt małe, by można je było odnieść nawet do najniższego, 1. poziomu Europejskiej Ramy Kwalifikacji, oznaczone są jako poziom wstępny. Na tym etapie dorośli przede wszystkim są zachęceni do dalszej nauki, motywowani, wzmacnia się w nich ufność we własne możliwości.

Poziomy 4, 5, 6 obejmują „ogólną edukację drugiej szansy dla dorosłych (**VAVO**)”. Korespondują one z kwalifikacjami zdobywanymi w szkołach średnich w normalnym trybie przez młodzież (VMBO-tl, HAVO, VWO). Edukacja dorosłych w tym trybie różni się tym od nauki w trybach HAVO i VWO, że uczący się mają większą swobodę w doborze przedmiotów. Nie ma świadectw z ocenami za poszczególne przedmioty, ale finalne egzaminy, które trzeba zdać, by dostać dyplom, są takie same jak w normalnych szkołach dla młodzieży.

VWO – szkoły średnie przygotowujące do podjęcia studiów wyższych dających dyplom Bachelor (licencjat) lub Master (magister).

HAVO – szkoły średnie przygotowujące do podjęcia studiów wyższych dających dyplom Bachelor (licencjat).

VMBO – elementarne szkoły zawodowe (I stopnia), dla uczniów w wieku 12-16 lat.

VMBO tl – czteroletnie elementarne szkoły zawodowe z akcentem na nauczanie teorii, a nie zajęcia praktyczne. Otwierają szansę dalszego kształcenia zawodowego na poziomie specjalistycznym (VET – patrz MBO). Ponadto absolwenci mają możliwość kontynuowania nauki na poziomie wyższej ogólnej szkoły średniej.

VMBO kb – czteroletnie elementarne szkoły zawodowe uczące praktycznych umiejętności w danej specjalizacji i przygotowujące do dalszych kursów kształcących personel kierowniczy średniego szczebla (VET).

VMBO gl – czteroletnie elementarne szkoły zawodowe również, jak w przypadku *VMBO kb*, uczące praktycznych umiejętności w danej specjalizacji i przygotowujące do dalszych kursów kształcących personel kierowniczy średniego szczebla (VET), ale z silniejszym akcentem na naukę teorii.

VMBO bb – czteroletnie elementarne szkoły zawodowe uczące przede wszystkim praktycznych umiejętności.

MBO (VET) – zaawansowane szkoły zawodowe (II stopnia), dla młodzieży, która ukończyła 16 lat.

MBO-1 – praktyczne przygotowanie do prostych prac, jako niskokwalifikowany pomocnik. Kurs trwa od sześciu miesięcy do roku. Aby wziąć w nim udział, nie trzeba mieć żadnych kwalifikacji. Dyplom MBO-1 pozwala kontynuować szkolenie na poziomie MBO-2.

MBO-2 – podstawowe szkolenie przygotowujące do wejścia na rynek pracy jako wykwalifikowany robotnik. Kurs trwa od dwóch do trzech lat. Dyplom MBO-2 pozwala kontynuować szkolenie na poziomie MBO-3.

MBO-3 – szkolenie umożliwiające samodzielną pracę w obszarze aktywności danej specjalizacji. Kurs trwa od dwóch do czterech lat. Dyplom MBO-3 pozwala kontynuować szkolenie na poziomie MBO-4.

MBO-4 – szkolenie personelu kierowniczego średniego szczebla i wysokokwalifikowanych specjalistów. Kurs trwa od trzech do czterech lat. Dyplom MBO-4 pozwala kontynuować edukację zawodową na poziomie szkół wyższych.

Inne kwalifikacje – wszelkie kwalifikacje nieprzyznawane przez trzy ministerstwa nadzorujące placówki edukacji publicznej: Ministerstwo Edukacji, Kultury i Nauki, Ministerstwo Gospodarki, Rolnictwa i Innowacji oraz Ministerstwo Zdrowia, Opieki Społecznej i Sportu.

5. Relacje poziomów NLQF do poziomów ERK

Odniesienie poziomów NLQF do poziomów ERK nastąpiło zgodnie z zasadą „najlepszego dopasowania”. Zgodnie z nią poziomy krajowej ramy kwalifikacji nie muszą całkowicie odpowiadać poziomom ERK. Wystarczy ogólne dopasowanie, by można było mówić o zgodności obu systemów.

Ogólne podobieństwa i różnice:

Koncepty NLQF i ERK

Efekty uczenia się są opisane w NLQF i ERK jako wiedza, kompetencje i możliwości uzyskane po zakończeniu procesu nauki.

Cele NLQF i ERK

NLQF i ERK zostały stworzone, by ułatwiać/zachęcać do uczenia się przez całe życie. NLQF ma służyć jako przejrzyste narzędzie porównawcze kwalifikacji na obszarze holenderskiej edukacji formalnej i szkoleń, a także stanowić podstawę odniesienia holenderskiego systemu do ERK. NLQF pomaga też osiągać postępy w holenderskim systemie edukacji. ERK z kolei jest metaramą i służy jako podstawa porównania różnych systemów europejskich.

Różnica celów NLQF i ERK oznacza, że zarazem istnieje różnica w opisie poziomów. NLQF opisuje korzyści z uczenia się bardziej szczegółowo niż ERK i co za tym idzie korzyści z uczenia się są w NLQF opisane w bardziej konkretnym kontekście niż ERK. W NLQF to, jak korzyści z uczenia się są osiągnane, jest nadmienione na każdym poziomie.

Poziomy

Kolejną istotną różnicą jest liczba poziomów. NLQF ma jeden poziom więcej niż EQF (poziom wstępny). Korzyści z uczenia się na poziomie wstępnym są poniżej poziomu 1 (najniższego) EQF, nie można zatem porównać poziomu wstępnego Holenderskiej Ramy Kwalifikacji do żadnego z poziomów Europejskiej Ramy Kwalifikacji. Celem działań edukacyjnych klasyfikowanych w NLQF na Poziomie wstępnym jest zachęcanie do dalszej nauki.

6. Edukacja w systemie formalnym

W Holandii uczęszczanie do szkoły jest obowiązkowe dla osób, które skończyły pięć lat – i to nie licząc rocznikiem, ale dokładnie od dnia piątych urodzin. Obowiązek ten wygasa wraz z końcem roku szkolnego, w którym dany uczeń kończy lat szesnaście. Przed opuszczeniem szkoły, uczeń musi uzyskać podstawowe kwalifikacje dające młodym ludziom szansę znalezienia oferty na rynku pracy. Duże znaczenie przykłada się do praktycznego aspektu nauki – przykładowo, szkoły średnie i wyższe pozostają w stałym kontakcie z kluczowymi przedsiębiorcami, aby elastycznie dostosowywać swój program do

ich oczekiwań. Dzięki temu uczniowie i studenci zyskują tę wiedzę i umiejętności, które możliwie w jak największym stopniu odpowiadają na bieżące wymogi rynku pracy.

Pragmatyzm i elastyczność to kluczowe atuty holenderskiego systemu szkolnictwa. Przejawia się to także w dużej swobodzie kształtowania programów przez poszczególne placówki edukacyjne, a także w kładzeniu dużego nacisku na naukę języków obcych.

Szkoły uczą od najmłodszych lat współdziałania w grupie, partnerstwa, szukania praktycznych zastosowań dla zdobytej wiedzy, zachęcają do samodzielnego myślenia. Relacja nauczyciel – uczeń ma charakter możliwie jak najbardziej horyzontalny i dwustronny, a nie wertykalny i nakazowy jak w szkolnictwie tradycyjnym. Przykładowo, to nauczyciel osobiście dzwoni na koniec ostatniego roku szkolnego do ucznia, by powiedzieć mu, czy zdał finalny egzamin.

Szkoły podstawowe

Jakkolwiek obowiązek szkolny dotyczy pięciolatek, już czteroletki mogą uczęszczać do szkół. I rodzice zazwyczaj korzystają z tej sposobności (niespełna jeden procent czteroletków zostaje w domu). Szkół podstawowych – i specjalnych dla dzieci w danym przedziale wiekowym niezdolnych do uczestnictwa w tradycyjnym systemie edukacyjnym – jest w Holandii około siedmiu tysięcy. Uczęszcza do nich ponad półtora miliona dzieci w wieku 4 – 12 lat.

Na koniec szkoły dzieci zdają test ogólnokrajowy, który ma pomóc w podjęciu decyzji, jaką dalszą ścieżkę edukacyjną najlepiej wybrać. Pomocna jest także opinia szkoły.

Szkoły podstawowe podlegają corocznym kontrolom, przeprowadzanym z ramienia rządu przez Inspektorat edukacji. Kwalifikacje zdobywane w tych placówkach nie są objęte Holenderską Ramą Kwalifikacji.

Szkoły średnie

Do szkół średnich uczęszcza młodzież w wieku 12 – 16 lat (lub 18 w przypadku placówek przygotowujących do nauki na uniwersytetach i w niektórych innych szkołach wyższych).

Po ukończeniu podstawówki dziecko ma dwie zasadnicze możliwości wyboru:

- szkoły przygotowujące do zawodu (VMBO);
- szkoły ogólnokształcące:
  - a. HAVO przygotowujące do wstąpienia do szkół wyższych dających dyplom *Bachelor*;
  - b. VWO przygotowujące do wstąpienia na uniwersytety.

Naukę w szkołach średnich dzieli się na dwa etapy: lata niższe (określane też jako faza pierwsza) i lata wyższe (określane też jako faza druga).

- Lata niższe to w przypadku szkół przygotowujących do zawodu rok pierwszy i drugi. W przypadku szkół ogólnokształcących HAVO są to rok pierwszy, drugi i trzeci. W przypadku szkół VWO są to także rok pierwszy, drugi i trzeci.
- Lata wyższe to w przypadku szkół przygotowujących do zawodu rok trzeci i czwarty. Dla szkół HAVO – czwarty i piąty. Dla VWO – czwarty, piąty i szósty.

W latach niższych liczy się przede wszystkim realizacja postawionych w programie celów. Poświęcane są na to dwie trzecie czasu. Reszta to czas wolny ucznia, który może pomóc mu zagospodarować szkoła. W latach wyższych – priorytetem są programy egzaminacyjne.

Do szkół przygotowujących do zawodu uczęszcza ponad dwieście tysięcy uczniów. W szkołach ogólnokształcących HAVO pobiera naukę powyżej stu pięćdziesięciu tysięcy uczniów, a w szkołach ogólnokształcących VWO – ponad sto sześćdziesiąt tysięcy.

Szkolnictwo wyższe

W Holandii istnieją dwa rodzaje uczelni:

- uniwersytety (WO) – w tym wyspecjalizowane w inżynierii lub rolnictwie, a także Uniwersytet Otwarty (Open University) kształcący na odległość;
- wyższe szkoły zawodowe kształcące dyplomowanych specjalistów (HBO) – między innymi wyspecjalizowane uczelnie rolnicze, ale także szkoły kształcące nauczycieli lub artystów różnych dziedzin sztuki.

Kwalifikacje z obszaru szkolnictwa wyższego Holandii są opisane przez deskryptory dublińskie pochodzące z ramy bolońskiej (ramy kwalifikacji Europejskiego Obszaru Szkolnictwa Wyższego). Wyróżnia się trzy cykle:

- **Cykl pierwszy** – (w terminologii ramy bolońskiej zwany cyklem krótkim), umożliwia absolwentom szkół średnich HAVO, VWO lub VET (MBO – patrz niżej) uzyskanie w ramach studiów dyplomu Bachelor (licencjat) lub Associate degree (Dyplomowany specjalista).
- **Cykl drugi** – prowadzący do uzyskania tytułu magistra (Master). Nauka trwa od roku do dwóch. Dostęp do studiów magisterskich jest otwarty po uzyskaniu dyplomu Bachelor (licencjat).
- **Cykl trzeci** – prowadzący do uzyskania tytułu doktora. Edukacja dostępna tylko na uniwersytetach. Aby do niej przystąpić, należy przedstawić istotne tezy naukowe oparte na własnych badaniach i obronić je publicznie. Przewód doktorski można otworzyć na każdym holenderskim uniwersytecie. Ponadto trzy uniwersytety kształcące inżynierów umożliwiają, po zdobyciu dyplomu magistra, staranie się o tytuł projektanta – czyli doktora inżyniera (Professional Doctorate in Engineering – PDEng). W tym przypadku nauka trwa około dwóch lat. Pomagisterskie starania o tytuł specjalisty medycznego są rozpatrywane i oceniane przez naukowe autorytety medyczne praktykujące w uniwersyteckim szpitalu.

7. Kontrola jakości

Na wszystkich szczeblach edukacji regularnie przeprowadzane są kontrole jakości, których celem jest upewnienie się, że dana placówka jest nadal w stanie zapewnić deklarowane kwalifikacje.

- **W szkolnictwie VMBO, HAVO i VWO** Inspektorat Edukacji co roku przeprowadza kontrole. W oparciu o analizę ryzyka i możliwe dalsze badania ocenia, jaki zakres kontroli jest wymagany w przypadku danej placówki. Jeśli nie ma oznak pogorszenia się jakości edukacji, szkoła poddawana jest jedynie „podstawowemu nadzorowi”. W niepokojących przypadkach Inspektorat prosi o dodatkowe dane – jeśli okaże się po dalszej analizie, że poziom danej placówki jest wystarczająco wysoki, z powrotem trafia do kategorii „podstawowego nadzoru”. Jeśli nie – nadzór jest ścisły. Działania Inspektoratu są jawne i upubliczniane.
- **W szkolnictwie VET** Inspektorat monitoruje jakość nauczania i egzaminów zarówno w szkołach publicznych, jak i prywatnych. Jeśli stwierdzi niedociągnięcia, przedstawia plan naprawczy. Po roku sprawdza rezultat i jeśli efekty nie są zadowalające, powiadamia Ministerstwo Edukacji, które jest władne cofnąć danej szkole licencję. Egzaminy są monitorowane niezależnie od kontroli nauczania, by sprawdzić czy odpowiadają krajowym standardom.
- **W szkolnictwie wyższym** wszystkie stopnie naukowe akredytuje The Accreditation Organisation of the Netherlands and Flanders (NVAO). Inspektorat Szkolnictwa Wyższego monitoruje jakość nauczania oraz zgodność z ustawą o szkolnictwie wyższym i badaniach naukowych.

8. Bibliografia

Dokumenty:

1. "The referencing document of The Dutch National Qualification Framework to the European Qualification Framework", Karin van der Sanden, Wouter Smit, Marijke Dashorst, sierpień 2011
2. "The Higher Education Qualifications Framework in the Netherlands, a presentation for compatibility with the framework for Qualifications of the European Higher Education Area", grudzień 2009
3. "Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie ustanowienia europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie"
4. "Słownik kluczowych pojęć związanych z krajowym systemem kwalifikacji" pod red. Stanisława Sławińskiego

Źródła internetowe:

1. "Dutch Qualification Framework (NLQF)": <http://www.nlqf.nl/information-in-english>
2. "Systemy edukacji w Europie – stan obecny i planowane reformy. Holandia", <http://www.eurydice.org.pl/sites/eurydice.org.pl/files/holandia.pdf>
3. <http://www.government.nl/ministries/ocw>
4. http://en.wikipedia.org/wiki/Education_in_the_Netherlands
5. <http://www.eurogates.nl/>
6. <http://data.worldbank.org/indicator/SE.XPD.TOTL.GD.ZS>